

Identify the components related to religious democracy and examine its place in the curriculum of junior high school

Abstract

Purpose: The purpose of this article is to "identify the components of religious democracy and examine its place in the curriculum of junior high school."

Methodology: The present study is a qualitative study that has been done with Thematic analysis and content analysis approaches. Statistical population includes: books, articles, dissertations and dissertations related to the concept of religious democracy (358 cases, used by targeted sampling of, 187 cases as sample size) And also Persian courses, celestial messages and social studies related to the seventh, eighth and ninth course in the first secondary school (include 192 lessons selected using the whole number as sample size).

findings: Findings showed that there are 9 main components in religious democracy with the following titles: 1. civil participation; 2. civil religious freedoms; 3. The right of the people to rule and the right of the people to rule; 4. Council and consultation; 5. Equality and justice; 6. respect for citizenship rights; 7. The rule of religious rules; 8. Promoting rationality and civic aware; 9. national authority and unity.

It can also be said that the concepts associated with religious democracy components are listed 220 times in Persian books, 277 times in social studies books and 173 times in the books of the celestial message.

conclusion: The results showed that less attention was paid to the components of religious democracy in students' curricula. Also topics related to Informed civic participation, Religious-civil liberties, Council and consultation, Equality and justice, Observance of citizenship rights, Promoting rationality and civic awareness and national authority and unity should be further considered in students' curricula.

Keyword: Democracy, Religious democracy, junior high school students

شناسایی مولفه‌های مربوط به مردم‌سالاری دینی و بررسی جایگاه آن در برنامه درسی دوره متوسطه اول

ویدارشدی مفرد^۱

فائزه ناطقی^۲

فرانک سیدی^۳

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۱۲/۲۳

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۶/۱۶

چکیده

هدف: هدف این مقاله، «شناسایی مولفه‌های مربوط به مردم‌سالاری دینی و بررسی جایگاه آن در برنامه درسی دوره متوسطه اول» می‌باشد.

روش شناسایی: پژوهش حاضر از نوع کیفی می‌باشد که با رویکردهای تحلیل محتوا و تحلیل مضمون انجام شده است. جامعه آماری شامل: کتب، مقالات، پایان‌نامه و رساله مرتبط با مفهوم مردم‌سالاری دینی (به تعداد ۳۵۸ مورد که از با استفاده از نمونه‌گیری هدفمند تعداد ۱۸۷ مورد به‌عنوان حجم نمونه انتخاب گردید) و دروس فارسی، پیام‌های آسمانی و مطالعات اجتماعی (پایه‌های هفتم، هشتم و نهم) دوره اول متوسط (به‌تعداد ۱۹۲ درس که با استفاده از تمام‌شماری به‌عنوان حجم نمونه انتخاب شدند) می‌باشد.

یافته‌ها: ۹ مولفه اصلی در مردم‌سالاری دینی باعنوانین: ۱. مشارکت مدنی آگاهانه؛ ۲. آزادی‌های دینی-مدنی؛ ۳. حق حاکمیت بر مردم و حق مردم بر حاکمیت؛ ۴. شورا و مشورت‌طلبی؛ ۵. برابری و عدالت‌خواهی؛ ۶. رعایت حقوق شهروندی؛ ۷. حاکمیت قوانین دینی؛ ۸. ارتقای عقلانیت و آگاهی‌های مدنی و ۹. اقتدار و وحدت ملی شناسایی شدند. همچنین، مفاهیم مربوط به مولفه‌های مردم‌سالاری دینی به تعداد ۲۲۰ بار در کتب فارسی؛ ۲۷۷ بار در کتب مطالعات اجتماعی و تعداد ۱۷۳ بار در کتب پیام‌های آسمانی ذکر شده‌اند. **بحث و نتیجه‌گیری:** به مولفه‌های مردم‌سالاری دینی کمتر در برنامه‌های درسی دانش‌آموزان توجه شده است. همچنین مباحث مربوط به: مشارکت مدنی آگاهانه؛ آزادی‌های دینی-مدنی؛ شورا و مشورت‌طلبی؛ برابری و عدالت‌خواهی؛ رعایت حقوق شهروندی؛ ارتقای عقلانیت و آگاهی‌های مدنی و اقتدار و وحدت ملی، باید بیشتر در برنامه‌های درسی دانش‌آموزان مورد امعان نظر قرار گیرد.

کلیدواژه:

مردم‌سالاری، مردم‌سالاری دینی، برنامه درسی، دانش‌آموزان دوره متوسطه اول

^۱ دانشجوی دکتری گروه برنامه ریزی درسی، واحد اراک، دانشگاه آزاد اسلامی، اراک، ایران Vida.rashidi90@gmail.com

^۲ دانشیار گروه برنامه ریزی درسی، واحد اراک، دانشگاه آزاد اسلامی، اراک، ایران (نویسنده مسول) f-nateghi@iau-arak.ac.ir

^۳ استادیار گروه جامعه‌شناسی، واحد اراک، دانشگاه آزاد اسلامی، اراک، ایران F-Saidy@iau-arak.ac.ir

مردم‌سالاری معادل کلمه «دموکراسی» است که برگرفته از دو واژه یونانی دمو (مردم) و کراسیا (قدرت) بوده و مراد از آن حکومت عامه مردم است (Meshkat, 2004). در سال 517 قبل از میلاد، آتنی‌ها یک نظام حکومتی مردمی اتخاذ کردند که تا حدود دویست سال ادامه یافت و نخستین اندیشه‌های فلسفی درباره دموکراسی از فلاسفه آن سرزمین مطرح شد. در روم، حوالی همان زمان که حکومت مردمی در یونان معمول گردیده جلوه‌هایی از دموکراسی مشاهده شد اما رومی‌ها نظام خود را جمهوری نامیدند. در ایتالیا، حکومت مردمی در حوالی ۱۱۰۰ میلادی در بسیاری از شهرهای ایتالیایی شمالی مجدداً سر بلند کرد (Dahl, 2020). مفهوم امروزی دموکراسی در غرب به این معناست که، مردم می‌توانند بدون نیاز به هدایت وحی، قانون‌گذاری کنند و خود قانون را اجرا کنند؛ بنابراین ریشه دموکراسی‌های عصر جدید اومانیستی می‌باشد (Huntington, 2017). اصول و مبانی مردم‌سالاری در عصر جدید عبارتند از: ۱. مشارکت عمومی؛ ۲. وجود آزادی؛ ۳. چندگانگی سیاسی؛ ۴. برابری مردم؛ ۵. رضایت و قبول عامه و ۶. توزیع قدرت (Monfared, 2009).

هر شهروندی نیاز دارد که دانش و مهارت‌های مربوط به مردم‌سالاری را فراگیرد و خلق و خواهایی که لازمه زندگی دموکراتیک است را رشد دهد (Javidi Kalateh Jafarabadi, 2006). بنابراین بازسازی و بازاندیشی در برنامه‌های تربیت شهروندی و سیاسی دانش‌آموزان در برنامه‌های درسی رسمی از جمله ضروریات اساسی است و توجه به مقتضیات و الزامات تربیت مدنی مبتنی بر مردم‌سالاری دوران نوجوانی از مراحل بسیار مهم تحول شخصیت به‌شمار می‌رود (Hosseinkhani, 2006). اسلام توسعه همه‌جانبه جامعه را در گرو اخلاق‌مندی جامعه می‌داند و به این صورت به فرهنگ و اخلاق به‌عنوان عاملی موثر و زیربنایی در زمینه سیاست و تربیت سیاسی تأکید می‌کند (Ahmadi; Asareh and Aminizarin, 2018). از این‌رو، عدم توجه مکفی و موثر در برنامه‌ریزی درسی مبتنی بر مبانی نظری تعلیم و تربیت سیاسی و سواد سیاسی در عرصه عمل، اهداف و تحقق کارکردهای نظام حاکم را با تهدیدات جدی مواجه خواهد ساخت.

مردم‌سالاری دینی و حکومت دینی، نماد حق‌محوری و باطل‌گریزی دین اسلام در عرصه اجتماع و سیاست است، چراکه این مدل حکومتی به‌دنبال پیاده کردن احکام اجتماعی و سیاسی اسلام است. حضرت علی (ع) ارزش حکومت را در احیای حق و باطل‌گریزی دانسته است (Hemti abolvwrđi, 2017). مردم‌سالاری دینی، به‌معنای روش و شیوه زندگی مردمی است که نظام دینی را پذیرفته‌اند و آن نظام، تضمین‌کننده آزادی، استقلال، رضایتمندی، مشارکت سیاسی و اجرایی عدالت اجتماعی، سیاسی مردم و در نهایت احساس حاکمیت روح شریعت در زندگی سیاسی مردم می‌باشد (Fakuri, 2010). مردم‌سالاری دینی ناظر بر مدلی از حکومت است که بر مشروعیت الهی و مقبولیت مردم در چارچوب مقررات الهی استوار است (Norouzi, 2009). در سیره حضرت علی (ع)، مردم‌سالاری و تحقق واقعی شعار حکومت مردم بر مردم در جهت تقویت بُعد مادی و معنوی انسان‌ها میسر می‌شود (Chelokgar, 2007). امام خمینی (ره)، تحقق نظام سیاسی مردم‌سالاری در عصر خود را جمهوری اسلامی می‌داند که با شرایط موردنظر دین و با پشتوانه آرای عمومی، اجراکننده اسلام است. مردم سرنوشت خود را تعیین می‌کنند. ایشان، بر نقش مردم، به‌عنوان حوزه‌ای مستقل تأکید می‌کنند (Pourfard, 2006). برپایه دیدگاه‌ها و نظرات حضرت امام (ره)، مشارکت تکلیف‌مدارانه مردمی برپایه عقلانیت و اجتهاد و اخلاق و معنویت می‌تواند تحقق بخش مردم‌سالاری دینی باشد (Moinipour, 2012). عناصر نظری مردم‌سالاری دینی جنبه تئوریک دارند و عبارتند از: ۱. اصل توحید در ساحت خرد و

اندیشه‌ورزی: در نظام مردم‌سالاری دینی، خداوند منشا قانون‌گذاری است و انسان خلیفه خدا بر روی زمین است و منشا و مبدا تحولات اجتماعی شناخته می‌شود (Pourfard, 2006)؛ ۲. خدامحوری: در مردم‌سالاری دینی قبل از هر چیز حفظ بنیان‌های اعتقادی و فکری مردم جایگاه بلند و ارزنده‌ای دارد (ghayurnahand, 2014)؛ ۳. مشارکت مردمی: حضرت امیر (ع) در نامه تاریخی خود به ملوک اشتر می‌فرماید: در جلب خشنودی مردم گسترده‌ترین باش، که همانا خشم عمومی مردم، خشنودی خواص را از بین می‌برد، اما خشم خواص را خشنودی همگان بی‌اثر می‌کند (nahj al balagheh, L.53)؛ ۴. رهبری دینی: در مردم‌سالاری دینی درخصوص مساله حاکمیت، همزمان به دو مساله توجه می‌شود: اول این‌که، رهبر نظام چه کسی باید باشد و چه ویژگی‌هایی داشته باشد و همچنین، چگونه باید حکومت کرد و اصول و موازین دینی را در قالب نظام مردم‌سالاری دینی در جامعه عملی کرد (Kanaani, 2017)؛ ۵. کرامت انسانی: امیرالمومنین در نامه خود به مالک اشتر می‌فرماید: مهربانی با همه مردم را پوشش قلب خود قرار ده زیرا مردم دو دسته‌اند: یا برادر دینی تو هستند یا همانند تو در آفرینش هستند (nahj al balagheh, L.53)؛ ۶. قانون‌محوری و قانون‌مداری: مقام معظم رهبری یکی از اصول مردم‌سالاری دینی را قانون‌محوری بیان می‌کنند. ایشان تحقق همه فضائل، آرمان‌ها و اهداف را در سایه قانون و عدالت می‌دانند و عدالت را نیز تنها در صورت استقرار قانون ممکن می‌شمارند (ghayurnahand, 2014)؛ ۷. ارزش‌مداری: مردم‌سالاری دینی در چارچوب اصول و ارزش‌های اسلامی معنا و مفهوم می‌یابد (Darabi, 2015)؛ ۸. آزادی بیان و آزادی عقیده: از جمله حقوقی که در نظام مردم‌سالاری به رسمیت شمرده شده است آزادی عقیده است و هیچ کس را نمی‌توان به‌صرف داشتن عقیده‌ای مورد تعرض و مواخذه قرار داد (Ibid) و ۹. اصل عدالت و عدالت‌محوری: که از مفاهیم اساسی در فلسفه سیاسی مردم‌سالاری دینی است. برای ازبین بردن تبعیض و رفاه برای همه و ایجاد امکانات عادلانه تلاش می‌شود و برابری سیاسی و اجتماعی، از ارکان مهم اجرای اصل عدالت در نظام مردم‌سالاری دینی خواهد بود (Kanaani, 2017). از دیگر عناصر مردم‌سالاری دینی می‌توان به، شایسته‌سالاری، مشروعیت احزاب، ارتقای آگاهی، پاسخ به نیازهای معنوی مردم، خدمتگزاری، هویت سیاسی مردم در نظام مردم‌سالاری دینی، نظارت و مشورت اشاهر نمود.

بخش اعظمی از رشد فردی و اجتماعی افراد توسط نهاد رسمی آموزش و پرورش صورت می‌گیرد. در واقع تعلیم و تربیت از طریق نهادهای رسمی یکی از مهمترین و هدفمندترین بخش تربیت آدمی است که اثرات آن را به‌گونه‌ای همه‌جانبه می‌توان در زندگی انسان‌ها و در ابعاد مختلف فکری، اجتماعی، مذهبی و هنری و اخلاقی آنان مورد مشاهده و بحث و بررسی قرار داد. آموزش و پرورش در جوامع امروزی به‌عنوان کلیدی‌ترین نهاد آموزشی در جهت توسعه همه‌جانبه به‌شمار می‌رود. چراکه برپایه نظام آموزشی و تربیتی یک جامعه است که نظم و انضباط اجتماعی حالت نهادی به‌خود می‌گیرد (Baghbani, 2012). مدارس باید به‌عنوان منبعی برای جامعه‌ای که در آن قرار دارد نگریده شود. مدارس درحقیقت می‌توانند به‌عنوان مکان‌هایی استراتژیک برای مشخص کردن و تعیین مسایل اجتماعی و کمک به دانش‌آموزان در درک و فهم و تمرین مسایل مهمی باشد (Giroux, 1991). ساختار آموزشی مناسب مدارس، یکی از اصول اولیه برقراری مردم‌سالاری در جامعه به‌شمار می‌آید. بافت اجتماعی مدارس می‌تولند نماینده قاطعی برای زندگی مردم‌سالارانه باشد (Miller, 2010). تعلیم تربیت مردم‌سالارانه نیز موجب می‌شود که فرهنگ مردم‌سالار و اندیشه و رفتار مدنی در جامعه توسعه یابد. فضای مردم‌سالارانه مدرسه و ارتباطی که از این طریق بین دانش‌آموزان و سایر نهادهای

اجتماعی برقرار می‌شود باعث می‌گردد، تا رشد فکری و آگاهی‌های اجتماعی کودکان و نوجوانان به‌شکل روزافزونی گسترش یافته و به‌تدریج علاقه و تمایل بیشتری برای مشارکت در اداره امور مدرسه و به‌تبع آن جامعه از خودشان نشان دهند (Karimi, 2004). دوره متوسطه اول به‌عنوان یکی از مهم‌ترین دوران تحصیل نقش به‌سزایی در تربیت دانش‌آموزان دارد، چراکه نوجوانی یکی از مراحل مهم و برجسته رشد و تکامل اجتماعی و روانی فرد به‌شمار می‌رود. در این دوره نیاز به درک ارزش وجودی خویشتن، خودآگاهی، انتخاب هدف‌های واقعی در زندگی، استقلال، برقراری روابط سالم با دیگران و کسب مهارت‌های اجتماعی لازم، از مهم‌ترین نیازهای نوجوان به‌شمار می‌روند. این قشر با فاصله‌ای نسبتاً کوتاه جایگزین نسل پیشین خود شده و امور گوناگون اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و اقتصادی کشور را در دست خواهند گرفت لذا فراهم کردن زمینه‌های رشد مناسب و مطلوب، به‌خصوص در بُعد سیاسی و اجتماعی برای آن‌ها و جامعه ضروری است (Karimi and Fekri, 2013).

ضرورت پرداختن به این موضوع به این خاطر است که، رویکرد مردم‌سالاری دینی بحث بسیار مهمی است که ریشه در اندیشه‌های پیامبران بزرگ الهی دارد و به‌عنوان یکی از مباحث مهم در تعلیم و تربیت همواره مدنظر متخصصان تعلیم و تربیت و به‌ویژه صاحب‌نظران برنامه‌ریزی درسی بوده است. بنابراین تربیت شهروندان مردم‌سالار به‌منظور بنا نهادن پایه‌های مردم‌سالاری و بازانندیشی در برنامه‌های تربیت شهروندی دانش‌آموزان و توجه به الزامات تربیت مدنی مبتنی بر مردم‌سالاری دینی در تدوین برنامه‌های درسی رسمی نظام تعلیم و تربیت ضروری به‌نظر می‌رسد. هیچ نظام اجتماعی-سیاسی نمی‌تواند بدون یک برنامه طرح‌ریزی شده برای آشنا کردن نسل‌های آینده با نقش‌ها و گرایش‌های ایدئولوژیک مناسب، به حیات خود ادامه دهد. مدارس به‌عنوان یکی از کارگزاران تربیت سیاسی، می‌توانند زمینه‌ای را برای تمرین مهارت‌های شهروندی و توسعه آگاهی سیاسی کودکان فراهم آورند. براساس سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، تعلیم و تربیت اعتقادی؛ اجتماعی و سیاسی؛ زیستی و بدنی؛ زیباشناختی؛ اقتصادی و حرفه‌ای و تربیت فناورانه از اهداف تعلیم و تربیت برای دانش‌آموزان می‌باشند.

«همتی‌ابوالوردی» در تحقیق خود به این نتیجه دست یافت که، رسانه‌ها باید در برنامه‌های گفتگو محور برای نظام مردم‌سالاری دینی نماد مخصوص داشته باشند و براساس نظریه اشاعه، نمونه‌های تجربه‌شده و موفق مردم‌سالاری دینی، با ارایه آمار و ارقام به مخاطب معرفی شده و به بازسازی حافظه تاریخی پرداخته شود (Hemti abolvwrđi, 2017). «شمسی» در تحقیق خود با عنوان «مردم‌سالاری دینی از دیدگاه استاد مرتضی مطهری و آیت‌الله مصباح یزدی» به این نتیجه رسیدند که: دموکراسی حکومتی است که احزاب و جامعه مدنی در آن فعالند و حاکمیت از آن مردم بوده و مردم در تعیین سرنوشت خود سهیم هستند و اهداف دموکراسی معطوف به تامین امنیت و آزادی برای لذت بردن از زندگی مادی است، به‌همین علت تمام اصول و مبانی آن هماهنگ با خواست و نظر اکثریت مردم می‌باشد (Shamsi, 2015). «کنعانی» در مطالعه خود با عنوان «مردم‌سالاری دینی در الگوی اسلامی- ایرانی پیشرفت و راه‌کارهای تعمیق آن» به این نتیجه رسید که، مردم‌سالاری دینی تاثیر اساسی بر دستیابی به پیشرفت در الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت دارد و همچنین مفهوم توسعه از منظر اسلام با توسعه غربی دارای تفاوت‌های اساسی است. طبق بررسی‌های به‌عمل آمده از منابع کتابخانه‌ای، اسناد فرادستی نظام، قانون اساسی، سند چشم‌انداز و بیانات مختلف رهبران، بین مردم‌سالاری دینی و الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، رابطه اساسی وجود دارد (Kanaani, 2017). «باغبانی» در مطالعه خود

باعنوان «جایگاه دانش مردم‌سالاری دینی در محتوای کتاب‌های علوم اجتماعی و شناسایی سلسله مراتب سطوح شناختی آن در ارزشیابی پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان» نشان داد، به‌طور کلی بیشترین توجه در محتوای کتاب‌ها، به‌ترتیب نسبت به مولفه‌های «ایجاد روحیه تعاون و همکاری در دانش‌آموزان»؛ «بالا بردن بینش سیاسی افراد و افزایش سطح آگاهی‌های سیاسی و عمومی افراد جامعه» و مولفه «تقویت جنبه معنوی انسان و دین‌مداری» می‌باشد. کمترین توجه در محتوای کتاب‌ها به‌ترتیب نسبت به مولفه‌های «توجه به حسن خلق، عفو و گذشت و برادری»؛ «پرورش روحیه آزادمنشی و آزادی‌خواهی»؛ «توجه به صلح و نوع‌دوستی و همدلی با انسان‌های دیگر»؛ «تحقق فعالیت‌های آموزشی در قالب فعالیت‌های گروهی»؛ «پرورش روحیه عدالت‌خواهی» و مولفه «توجه به احقاق حقوق حاکمیت نسبت به مردم و حقوق مردم نسبت حاکمیت» می‌باشد (Baghbani, 2012). «محمدی؛ رضوانی و مبلغ» در مطالعه خود بیان می‌کنند: نسخه رایج مردم‌سالاری دینی مبتنی بر رای اکثریت، مناسب جوامع چندفرهنگی نیست؛ بلکه به نسخه خاصی از مردم‌سالاری دینی نیاز است تا بتواند عدالت و امنیت را در جوامع فراهم کند. این تحقیق با استفاده از روش توصیفی و تجویزی اصول و مولفه‌های اصلی مردم‌سالاری دینی، مانند: عدالت اجتماعی، کثرت‌گرایی سیاسی، مقبولیت مردمی، حاکمیت قوانین دینی، و نظارت بر قدرت، ساختار خاصی را در چهار حوزه سرزمینی، تفنینی، اداری و قضایی برای جوامع پیشنهاد می‌کند (Mohammadi; Rezvani & Moballeg, 2020). «پیروزمند» در پژوهش خود تلثیر مردم‌سالاری دینی بر بهبود مهندسی سیاسی نظام اسلامی را بررسی نموده است. در این مطالعه، پیوند «ولایت امام، ولایت ولی فقیه و ولایت مردم» به‌مثابه جوهره، سه عرصه «قدرت سیاسی، فرهنگی و اقتصادی» به‌عنوان گستره و «اعتماد، مشارکت و اقتدار» در جایگاه ثمرات مردم‌سالاری دینی معرفی شده‌اند. هم‌چنین وضعیت «تولید، توزیع و بهره‌مندی» از قدرت در نظامات سیاسی، فرهنگی و اقتصادی مورد ارزیابی قرار گرفته و اهم قوت‌ها و ضعف‌ها در این رابطه واکاوی شده‌اند (Pirouzmand, 2020).

باتوجه به مبانی نظری موضوع و پیشینه‌های بررسی شده، این سوال به ذهن مبادر می‌گردد که مولفه‌های مفهوم «مردم‌سالاری دینی» در متون علمی کدامند؟ و این مولفه‌ها در کتب درسی دوره اول متوسطه (شامل کتب فارسی، پیام‌های آسمانی و مطالعات اجتماعی) چگونه می‌باشد؟

روش شناسی

روش تحقیق مطالعه حاضر از نوع روش کیفی می‌باشد. روش‌های مورد استفاده شامل: مطالعه کتابخانه‌ای؛ تحلیل محتوا و تحلیل مضمون می‌باشد.

برای پاسخ به سوال اول یعنی شناسایی مولفه‌های «مردم‌سالاری دینی»، جستجو در سابقه و پیشینه مربوط به کتاب‌ها، مقالات، پایان‌نامه‌ها و رساله‌های موجود در ایران از طریق پایگاه‌های اطلاعاتی کتابشناسی ملی جمهوری اسلامی ایران برای کتاب‌های منتشر شده، پایگاه اطلاعاتی پورتال جامع علوم انسانی برای مقالات منتشر شده و پایگاه اطلاعاتی پایان‌نامه‌های پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران (ایرانداک) مورد امعان نظر قرار گرفت. دلیل استفاده از این پایگاه‌ها جامع بودن اطلاعات کتاب‌شناختی، مقاله‌شناختی و رساله و پایان‌نامه‌شناختی این سایت‌ها نسبت به سایت‌های مشابه می‌باشد.

مبنای زمانی جستجوی منابع در سامانه‌های مورد نظر به این شرح می‌باشد: الف. جستجوی کتاب‌ها از سامانه «کتابشناسی کتابخانه ملی» از سال ۱۳۸۰ تا پایان مرداد ماه سال ۱۴۰۰ می‌باشد. ویرایش دوم اطلاعات کتاب‌شناختی سایت در سال ۱۳۸۰ بوده که همان سال به‌عنوان نقطه شروع و بازه زمانی جستجو بوده است. ب.

جستجوی مقاله از سامانه «پرتال جامع علوم انسانی» از سال ۱۳۷۹ تا پایان مرداد ماه سال ۱۴۰۰ می‌باشد. این سامانه در سال ۱۳۷۹ راه‌اندازی شده که مبنای جستجو، همان سال انتخاب شده است. ج. جستجوی رساله‌ها و پایان‌نامه‌ها از سامانه «ایرنداک» از سال ۱۳۸۳ تا پایان مرداد ماه سال ۱۴۰۰ می‌باشد. این سامانه در سال ۱۳۸۳ راه‌اندازی شده که مبنای جستجو، همان سال انتخاب شده است.

جستجو براساس عبارت «مردم‌سالاری دینی» و باتوجه به عنوان، موضوع و کلیدواژه منابع اطلاعاتی انجام گرفت که نتیجه جستجو، فهرست قابل‌توجهی از اسناد گوناگون شامل: کتاب‌ها، مقاله، پایان‌نامه‌های مرتبط با موضوع «مردم‌سالاری دینی» به‌دست آمد. از آنجایی که بسیاری از اسناد به‌دست‌آمده حاوی اطلاعات کلی «مردم‌سالاری دینی» بودند و مولفه‌ها و شاخص‌های این مفهوم را ارایه نمی‌کردند، نتایج به‌دست‌آمده در این مرحله طی چند فرایند از طریق استراتژی‌های مربوط به جستجو در منابع چاپی و الکترونیکی مورد بازبینی قرار گرفته و پالایش شدند تا اسناد نامرتب و مشخص و از فرایند مطالعه حذف شوند و اسنادی که موضوع پژوهش را کامل پوشش می‌دهند به‌عنوان اسناد مرتبط انتخاب شوند. نتایج در جدول ذیل نشان داده می‌شود:

جدول ۱: وضعیت کلی جستجوی اولیه منابع اطلاعاتی از سامانه‌های اینترنتی

ردیف	منابع	تعداد عناوین بازیابی شده اولیه	تعداد عناوین انتخاب شده اولیه	منبع جستجو
۱	کتاب	۱۲۵	۴۶	سامانه اینترنتی «کتابشناسی کتابخانه ملی»
۲	مقاله	۱۸۸	۱۰۴	سامانه اینترنتی «پرتال جامع علوم انسانی»
۳	رساله و پایان‌نامه	۴۵	۳۷	سامانه اینترنتی «ایرنداک»

برای پاسخ به سوال دوم «شناسایی وضعیت موجود مولفه‌های مردم‌سالاری دینی در برنامه درسی دوره اول متوسطه»، کتاب‌های درسی فارسی (شامل پایه‌های هفتم و هشتم و نهم)، پیام‌های آسمانی (شامل پایه‌های هفتم و هشتم و نهم) و مطالعات اجتماعی (شامل پایه‌های هفتم و هشتم و نهم) مورد استفاده قرار گرفتند. برای تعیین حجم نمونه از روش نمونه‌گیری تمام‌شماری استفاده شد و تمامی دروس مربوط به این سه کتاب در سه مقطع مورد بررسی قرار گرفت.

یافته‌ها

برای پاسخ به سوال اول این مقاله یعنی: مولفه‌های مفهوم «مردم‌سالاری دینی» در متون علمی کدامند؟ مطالب مربوط به منابع شامل: کتب، مقالات و رساله و پایان‌نامه‌ها با روش تحلیل مضمون مورد بررسی قرار گرفت. پس از فیش‌برداری از مطالب مرتبط با مفهوم «مردم‌سالاری دینی»، داده‌های به‌دست‌آمده با استفاده از روش کدگذاری اولیه، ثانویه و محوری مورد تحلیل و جمع‌بندی قرار گرفت. نتایج کدگذاری و تحلیل داده‌ها در جدول زیر نشان داده می‌شود:

جدول ۲: مقوله‌بندی، کدگذاری و استخراج مولفه‌های مربوط به «مردم‌سالاری دینی»

مقوله‌های (تم‌های) مقوله (تم) اصلی

مقوله‌ها (تم‌ها) اولیه

فرعی	
مشارکت مدنی آگاهانه	انتخابات آزاد، مشارکت سیاسی، مشارکت مدنی، مشارکت مردم، احترام به انتخاب مردم، اداره کشور براساس آرای عمومی، مشارکت سیاسی عمومی، وجود انتخابات، حضور مردم در صحنه، حق تعیین سرنوشت، رای اکثریت، نظام انتخاباتی، رای مردم، افزایش مشارکت در انتخابات، حفظ آرای مردم، مقبولیت رای مردم، آزادی انتخابات، مشارکت عمومی، اهمیت رای مردم، رقابت انتخاباتی، مشارکت مردم در اداره جامعه، احترام به رای مردم، مشارکت مردم در قانون‌گذاری، مشارکت عملی، مشارکت فراگیر
آزادی‌های دینی-مدنی	آزادی قلم، آزادی اندیشه، تضمین آزادی توسط نظام، احترام به آزادی افراد، آزادی احزاب، آزادی عقیده، آزادی بیان، آزادی دینی و مذهبی، آزادی مطبوعات، آزادی اجتماعات، آزادی فردی، آزادی افکار عمومی، آزادی مردم، آزادی تجمعات سیاسی، آزادی در انتخاب حکومت، آزادی شخصی، آزادی انتقاد از نظام، آزادی گروه‌های سیاسی، آزادی مشروع، آزادی اجتماعی، آزادی در انتقاد، حق اظهارنظر مردم
حق حاکمیت بر مردم	مشروعیت حکومت، مردم‌داری، ارج گذاشت به شان مردم، رضایتمندی مردم، نقش مردم در حکومت، پذیرش دموکراسی، خدمتگزاری به مردم، مقبولیت نظام سیاسی حاکم، نقش مردم در تعیین رهبر، نقش مردم در تعیین کارگزاران، نظارت بر قدرت، اعتماد بین مردم و حاکمیت، دخالت مردم در حکومت، حکومت دینی، مشروعیت نظام، خدمت به مردم، جایگاه مردم در حکومت، رابطه حکومت با مردم، رابطه مردم با حکومت، دخالت مردم در مشروعیت نظام، احترام به مردم، رسیدگی به مردم، حل مشکل مردم، تامین امنیت، تامین رفاه اجتماعی، جلب رضایت مردم، مردم‌داری، دفاع از مظلومان، اجرای احکام اسلام، رسیدگی به محرومین، رضایت و قبول عامه، توجه به طبقات محروم، هدایت درست مردم، عدم سخت‌گیری با مردم، تکریم مردم، ساده‌زیستی کارگزاران، اخلاص عمل کارگزاران، حُسن خُلق و برادری، صلح و نوع‌دوستی، نظارت بر کارگزاران، خدمتگزاری صادقانه، پاسخگویی حکومت، رعایت انصاف، رعایت کرامت انسانی، توجه به خواسته‌های مردم، اخلاص در خدمت به مردم، عدم خشونت با مردم، پاسخگویی مسئولین، مسئولیت‌پذیری، توسعه اجتماعی، اعتدال اقتصادی
مشور و مشورت-طلبی	احترام به اراده مردم، اعتقاد به نقش مردم، تجلی اراده مردم در تصمیم‌گیری، مشورت با مردم، نقش مردم در تصمیم‌گیری، احترام به افکار عمومی، احترام اظهار نظر مردم، اهمیت شورا، شورا و مشورت، حمایت از انتقاد مردم، روحیه تعاون و همکاری، نظارت بر قدرت توسط مردم
برابری و عدالت-خواهی	حقوق اجتماعی برابر، حقوق فردی یکسان، برابری مردم، برابری افراد، برابری مردم انسانی، مبارزه با فساد، شایسته‌سالاری، اجرای عدالت، عدالت‌محوری، برابری سیاسی شهروندان، حق دادخواهی مردم، تساوی در مقابل قانون، عدالت اجتماعی، حق‌مداری

	عدالت قضایی، عدالت اقتصادی-قضاوت حقیقی، برابری اجتماعی، حق مداری، ظلم‌ستیزی، روحیه آزادی‌خواهی	عدالت سیاسی
رعایت حقوق شهروندی	احترام به حقوق اجتماعی مردم، احترام به حقوق سیاسی مردم، احترام به حقوق اقتصادی مردم، رعایت حقوق شهروندی، رعایت حقوق بشر، حقوق انسانی-احترام حقوق افراد و طبقات، احترام به افکار عمومی، احترام به حقوق فردی، فرهنگ‌سازی	احترام به حقوق اجتماعی مردم، احترام به حقوق سیاسی مردم، احترام به حقوق اقتصادی مردم، رعایت حقوق شهروندی، رعایت حقوق بشر، حقوق انسانی-احترام حقوق افراد و طبقات، احترام به افکار عمومی، احترام به حقوق فردی، فرهنگ‌سازی
حاکمیت قوانین دینی	خدمت‌محوری، اعتقاد به حاکمیت خدا، حکومت مردمی، حاکمیت مردم، قانون اساسی به‌عنوان میثاق ملی، قانون‌گذاری دینی، حکومت مردم، مردم‌سالار بودن نظام، پذیرش ولایت فقیه، مجلس خبرگان، حفظ نظام توحیدی، حاکمیت ملی، حاکمیت قوانین دینی، جامعه دینی، حکومت مردم، حاکمیت مردم، پیوند دین و سیاست، حاکمیت ملی، مردم‌محوری، نظام اسلامی، حکومت اسلامی، رهبری اسلامی، مرجع دینی، جامعه دینی، تفکیک قوا، توزیع قدرت، حکومت اکثریت، مشروعیت حکومت، مشروعیت نظام سیاسی، امت اسلامی، خیرگان امت، شفافیت و پاسخ‌گویی، رعایت ارزش‌های دینی، رعایت احکام الهی، امر به معروف و نهی از منکر، ایمان‌محوری، ارزش‌مداری، قانون‌محوری، قانون‌مداری، احترام به قانون اساسی، قانون‌مداری، حکومت قانون، حاکمیت قانون	خدمت‌محوری، اعتقاد به حاکمیت خدا، حکومت مردمی، حاکمیت مردم، قانون اساسی به‌عنوان میثاق ملی، قانون‌گذاری دینی، حکومت مردم، مردم‌سالار بودن نظام، پذیرش ولایت فقیه، مجلس خبرگان، حفظ نظام توحیدی، حاکمیت ملی، حاکمیت قوانین دینی، جامعه دینی، حکومت مردم، حاکمیت مردم، پیوند دین و سیاست، حاکمیت ملی، مردم‌محوری، نظام اسلامی، حکومت اسلامی، رهبری اسلامی، مرجع دینی، جامعه دینی، تفکیک قوا، توزیع قدرت، حکومت اکثریت، مشروعیت حکومت، مشروعیت نظام سیاسی، امت اسلامی، خیرگان امت، شفافیت و پاسخ‌گویی، رعایت ارزش‌های دینی، رعایت احکام الهی، امر به معروف و نهی از منکر، ایمان‌محوری، ارزش‌مداری، قانون‌محوری، قانون‌مداری، احترام به قانون اساسی، قانون‌مداری، حکومت قانون، حاکمیت قانون
ارتقای عقلانیت و آگاهی‌های مدنی	ارتقای آگاهی مردم، دین‌خردورزی، خردورزی، خرد جمعی، ارتقای دانش مردم، ارتقای عقلانیت، پرورش فردیت و خودباوری، اندیشه‌ورزی، ارتقای آگاهی‌های مدنی، علم‌محوری، رشد و کمال انسان، حکمت	ارتقای آگاهی مردم، دین‌خردورزی، خردورزی، خرد جمعی، ارتقای دانش مردم، ارتقای عقلانیت، پرورش فردیت و خودباوری، اندیشه‌ورزی، ارتقای آگاهی‌های مدنی، علم‌محوری، رشد و کمال انسان، حکمت
اقتدار و وحدت ملی	حفظ جمهوری، سازگاری با وحدت ملی، حفظ اقتدار ملی، مقبولیت مردمی، تکثر قدرت سیاسی وحدت‌گرای، ثبات سیاسی، قدرت سیاسی، قدرت فرهنگی، قدرت اقتصادی، تنوع‌گویی، استقلال قدرت سیاسی، اقتدار مرکزی، ایجاد وحدت ملی	حفظ جمهوری، سازگاری با وحدت ملی، حفظ اقتدار ملی، مقبولیت مردمی، تکثر قدرت سیاسی وحدت‌گرای، ثبات سیاسی، قدرت سیاسی، قدرت فرهنگی، قدرت اقتصادی، تنوع‌گویی، استقلال قدرت سیاسی، اقتدار مرکزی، ایجاد وحدت ملی

در جدول فوق، ابتدا تمامی مقوله‌ها (تم‌ها) اولیه باتوجه به میزان ارتباط با موضوع مردم‌سالاری دینی از اسناد و مدارک استخراج و باتوجه به ارتباط موضوعی با همدیگر در ستون اول درج گردید. در مرحله دوم این مقوله‌های اولیه باتوجه به ساختار مفهومی و ارتباط موضوعی با هم در ستون بعدی یعنی مقوله‌ها (تم‌ها) فرعی ذیل عناوین و مفاهیم کلی دسته‌بندی گردید. در مرحله سوم مفاهیم دسته‌بندی شده باتوجه به ارتباط معنایی با هم به‌صورت مقوله (تم) اصلی تعیین و دسته‌بندی گردید. پس از کدگذاری و تحلیل نهایی منابع سه‌گانه (کتاب‌ها؛ مقالات؛ پایان‌نامه‌ها)، مولفه‌های اصلی «مردم‌سالاری دینی» به‌همراه مفاهیم هرکدام از مولفه‌ها به‌شرح تصویر مدل ذیل ارائه می‌گردد:

ماهنامه علمی (مقاله علمی)

مولفه‌های
مردم‌سالاری
دینی

مشارکت مدنی آگاهانه

۱. مشارکت سیاسی. ۲. مشارکت مدنی.
۳. انتخابات و رای‌گیری. ۴. حضور و
تجمعات آگاهانه

آزادی‌های دینی-مدنی

۱. آزادی اندیشه و عقیده. ۲. آزادی قلم
و بیان. ۳. آزادی دینی و مذهبی. ۴.
آزادی احزاب. ۵. آزادی مطبوعات

حق حاکمیت بر مردم و حق
مردم بر حاکمیت

۱. حق حاکمیت بر مردم. ۲. حق مردم
بر حاکمیت. ۳. نظارت مردمی. ۴.
کرامت انسانی. ۵. صلح و نوع دوستی.
۶. پاسخگویی خدمتگزاران

شورا و مشورت‌طلبی

۱. مشورت. ۲. تصمیم‌گیری. ۳. تعاون و
همکاری

برابری و عدالت‌خواهی

۱. برابری مردم. ۲. عدالت‌محوری. ۳.
حق‌مداری

رعایت حقوق شهروندی

۱. حقوق سیاسی. ۲. حقوق اجتماعی. ۳.
حقوق اقتصادی. ۴. حقوق انسانی. ۵.
حقوق دینی

حاکمیت قوانین دینی

۱. خدامحوری. ۲. قانون‌گذاری دینی. ۳.
تفکیک قوا. ۴. توزیع قدرت. ۵. ولایت
فقیه و ماحد دین. ۶. حاکمیت مردم

ارتقای عقلانیت و آگاهی‌های
مدنی

۱. آگاهی مدنی. ۲. خردورزی. ۳. علم-
محوری. ۴. اندیشه‌ورزی

اقتدار و وحدت ملی

۱. اقتدار ملی. ۲. وحدت ملی. ۳. ثبات
سیاسی. ۴. قدرت سیاسی

برای پاسخ به سوال دوم این مقاله یعنی: وضعیت مولفه‌های مفهوم «مردم‌سالاری دینی» در کتب درسی دوره اول متوسطه (شامل کتب فارسی، پیام‌های آسمانی و مطالعات اجتماعی) چگونه می‌باشد؟ کلیه دروس مربوط به این کتب در هر سه پایه به دقت از طریق تحلیل محتوا مورد مطالعه قرار گرفتند. داده‌های به‌دست آمده از تحلیل محتوا با استفاده از روش کدگذاری اولیه، ثانویه و محوری مورد تحلیل و جمع‌بندی قرار گرفت. نتایج کدگذاری و تحلیل داده‌ها در جدول زیر نشان داده شده است.

جدول ۳: وضعیت کلی تحلیل مولفه‌های «مردم‌سالاری دینی» در محتوای کتاب‌های ۳گانه فارسی دوره اول متوسطه

ردیف	مقوله‌ها	فراوانی	درصد
۱	مشارکت مدنی آگاهانه	۱۶	۷/۲۴
۲	آزادی‌های دینی - مدنی	۱۴	۶/۳۳
۳	حق حاکمیت بر مردم و حق مردم بر حاکمیت	۴۰	۱۸/۱
۴	شورا و مشورت‌طلبی	۱۴	۶/۳۳
۵	برابری و عدالت‌خواهی	۲۱	۹/۵
۶	رعایت حقوق شهروندی	۲۱	۹/۵
۷	حاکمیت قوانین دینی	۲۴	۱۰/۸۶
۸	ارتقای عقلانیت و آگاهی‌های مدنی	۴۸	۲۱/۷۲
۹	اقتدار و وحدت ملی	۲۳	۱۰/۴۱
	جمع کل مضامین	۲۲۱	۱۰۰

باتوجه به جدول فوق، می‌توان گفت که تعداد ۹ مولفه مربوط به «مردم‌سالاری دینی» با فراوانی ۲۲۱ مورد در کتاب‌های فارسی پایه‌های هفتم، هشتم و نهم دوره اول متوسطه ذکر شده‌اند. لذا می‌توان بیان نمود که بیشترین تکرار مربوط به مقوله «ارتقای عقلانیت و آگاهی‌های مدنی» با فراوانی ۴۸ (برابر با ۲۱/۷۲ درصد) و کمترین تکرار مربوط به مقوله‌های «آزادی‌های دینی - مدنی» و «شورا و مشورت‌طلبی» با فراوانی ۱۴ (برابر با ۶/۳۳ درصد) می‌باشد.

جدول ۴: وضعیت کلی تحلیل مولفه‌های «مردم‌سالاری دینی» در محتوای کتاب‌های ۳گانه مطالعات اجتماعی دوره اول متوسطه

ردیف	مقوله‌ها	فراوانی	درصد
۱	مشارکت مدنی آگاهانه	۲۱	۷/۵۸
۲	آزادی‌های دینی - مدنی	۱۲	۴/۳۳
۳	حق حاکمیت بر مردم و حق مردم بر حاکمیت	۳۳	۱۱/۹۱
۴	شورا و مشورت‌طلبی	۱۸	۶/۵۰
۵	برابری و عدالت‌خواهی	۱۴	۵/۰۵
۶	رعایت حقوق شهروندی	۳۷	۱۳/۳۶

۱۱/۱۹	۳۱	حاکمیت قوانین دینی	۷
۲۸/۵۲	۷۹	ارتقای عقلانیت و آگاهی‌های مدنی	۸
۱۱/۵۵	۳۲	اقتدار و وحدت ملی	۹
۱۰۰	۲۷۷	جمع کل مضامین	

باتوجه به جدول فوق، می‌توان گفت که تعداد ۹ مولفه مربوط به «مردم‌سالاری دینی» با فراوانی ۲۷۷ مورد در کتاب‌های مطالعات اجتماعی پایه‌های هفتم، هشتم و نهم دوره اول متوسطه ذکر شده‌اند. لذا می‌توان بیان نمود که بیشترین تکرار مربوط به مقوله «ارتقای عقلانیت و آگاهی‌های مدنی» با فراوانی ۷۹ (برابر با ۲۸/۵۲ درصد) و کمترین تکرار مربوط به مقوله‌های «آزادی‌های دینی-مدنی» با فراوانی ۱۲ (برابر با ۴/۳۳ درصد) می‌باشد.

جدول ۵: وضعیت کلی تحلیل مولفه‌های «مردم‌سالاری دینی» در محتوای کتاب‌های ۳ گانه پیام‌های آسمانی دوره اول متوسط

ردیف	مقوله‌ها	فراوانی	درصد
۱	مشارکت مدنی آگاهانه	۹	۵/۲۰
۲	آزادی‌های دینی-مدنی	۱۶	۹/۲۵
۳	حق حاکمیت بر مردم و حق مردم بر حاکمیت	۲۷	۱۵/۶۱
۴	شورا و مشورت‌طلبی	۷	۴/۰۵
۵	برابری و عدالت‌خواهی	۱۱	۶/۳۶
۶	رعایت حقوق شهروندی	۳۰	۱۷/۳۴
۷	حاکمیت قوانین دینی	۴۷	۲۷/۱۷
۸	ارتقای عقلانیت و آگاهی‌های مدنی	۷۹	۲۸/۵۲
۹	اقتدار و وحدت ملی	۳۲	۱۸/۰۵
	جمع کل مضامین	۲۷۷	۱۰۰

باتوجه به جدول فوق، می‌توان گفت که تعداد ۹ مولفه مربوط به «مردم‌سالاری دینی» با فراوانی ۱۷۳ مورد در کتاب‌های پیام‌های آسمانی پایه‌های هفتم، هشتم و نهم دوره اول متوسطه ذکر شده‌اند. لذا می‌توان بیان نمود که بیشترین تکرار مربوط به مقوله «حاکمیت قوانین دینی» با فراوانی ۴۷ (برابر با ۲۷/۱۷ درصد) و کمترین تکرار مربوط به مقوله‌های «اقتدار و وحدت ملی» با فراوانی ۴ (برابر با ۴/۳۳ درصد) می‌باشد.

ضرورت تربیت دانش‌آموزان در جامعه طبق ملاک‌های اسلامی، اصلی مهم و حیاتی است و لازم است نظام تعلیم و تربیت به‌طور جدی به این موضوع توجه ویژه داشته باشد. این موضوع در مورد دانش‌آموزان اهمیت دوچندان دارد که می‌توان: ۱. جمعیت بالای دانش‌آموزان که به‌لحاظ کمیت می‌توانند نقش موثری در انجام امور مختلف در جامعه داشته باشند؛ ۲. کم‌تجربگی و زودباوری دانش‌آموزان، می‌تواند باعث سوءاستفاده توسط فرصت‌طلبان شود؛ ۳. به‌دلیل وضع روحی خاصی که دانش‌آموزان دارند و تأثیراتی می‌توانند از همسالان خود بپذیرند و ۴. میزان جامعه‌پذیری بالای این گروه؛ اشاره نمود که باعث می‌شود توجه به این قشر در دستور اهداف و فعالیت‌های ویژه نظام‌های تعلیمی و تربیتی شود.

تربیت دانش‌آموزان متعهد، فعال، خلاق و جامع‌نگر در امور مختلف، از مهم‌ترین اهداف و چالش‌های نظام‌های تعلیم و تربیت است. توجه به موضوع تربیت دانش‌آموزان مردم‌سالار و تعهد ایشان نسبت به اصول مردم‌سالاری دینی، نیازمند آموزش‌های جدی و مستمر در نظام تعلیم و تربیت است. آموزش و پرورش به‌جهت ارتباط مستقیم با دانش‌آموزان به‌همراه خانواده و نهادهای مختلف اجتماعی، فرهنگی و سیاسی نقش مهمی در ایجاد و تداوم حکومت مردم‌سالار دینی دارد.

نتایج پژوهش حاضر حاکی از این است که مطالعه کتاب‌ها، مقالات و رساله‌ها و پایان‌نامه‌ها مرتبط با موضوع «مردم‌سالاری دینی»، ۹ مولفه را به‌عنوان مولفه‌های اصلی مردم‌سالاری دینی مشخص نمود که عبارتند از: مولفه ۱. مشارکت مدنی آگاهانه، شامل مقوله‌های: ۱. مشارکت سیاسی؛ ۲. مشارکت مدنی؛ ۳. انتخابات و رای‌گیری؛ ۴. حضور و ۵. تجمعات آگاهانه. مولفه ۲. آزادی‌های دینی - مدنی، شامل مقوله‌های: ۱. آزادی اندیشه و عقیده؛ ۲. آزادی قلم و بیان؛ ۳. آزادی دینی و مذهبی؛ ۴. آزادی احزاب و ۵. آزادی مطبوعات. مولفه ۳. حق حاکمیت بر مردم و حق مردم بر حاکمیت، شامل مقوله‌های: ۱. حق حاکمیت بر مردم؛ ۲. حق مردم بر حاکمیت؛ ۳. نظارت مردمی؛ ۴. کرامت انسانی؛ ۵. صلح و نوع دوستی و ۶. پاسخگویی خدمتگزاران. مولفه ۴. شورا و مشورت‌طلبی، شامل مقوله‌های: ۱. مشورت؛ ۲. تصمیم‌گیری و ۳. تعاون و همکاری. مولفه ۵. برابری و عدالت‌خواهی، شامل مقوله‌های: ۱. برابری مردم؛ ۲. عدالت‌محوری و ۳. حق‌مداری. مولفه ۶. رعایت حقوق شهروندی، شامل مقوله‌های: ۱. حقوق سیاسی؛ ۲. حقوق اجتماعی؛ ۳. حقوق اقتصادی؛ ۴. حقوق فرهنگی و ۵. حقوق دینی. مولفه ۷. حاکمیت قوانین دینی، شامل مقوله‌های: ۱. خدامحوری؛ ۲. قانون‌گذاری دینی؛ ۳. تفکیک قوا؛ ۴. توزیع قدرت؛ ۵. ولایت فقیه و مرجع دینی و ۶. حاکمیت مردم. مولفه ۸. ارتقای عقلانیت و آگاهی‌های مدنی، شامل مقوله‌های: ۱. آگاهی مدنی؛ ۲. خردورزی؛ ۳. علم‌محوری و ۴. اندیشه‌ورزی. مولفه ۹. اقتدار و وحدت ملی، شامل مقوله‌های: ۱. اقتدار ملی؛ ۲. وحدت ملی؛ ۳. ثبات سیاسی و ۴. قدرت سیاسی.

پس از تعیین مولفه‌های اصلی «مردم‌سالاری دینی»، به‌منظور بررسی وضعیت این مولفه‌ها در کتب درسی دوره اول متوسطه، کلیه دروس مربوط به کتاب‌های درسی ۱. فارسی (شامل پایه‌های هفتم و هشتم و نهم)؛ ۲. پیام‌های آسمانی (شامل پایه‌های هفتم و هشتم و نهم) و ۳. مطالعات اجتماعی (شامل پایه‌های هفتم و هشتم و نهم) مورد تحلیل محتوا قرار گرفت.

نتایج به‌دست آمده از این مطالعه با نتایج مطالعه «همت‌ابوالوردی» (۱۳۹۶) همخوانی دارد. در مطالعه «شمسی» (۱۳۹۳) اهداف دموکراسی معطوف به تامین امنیت و آزادی بیان شده که با نتایج به‌دست آمده از تحقیق حاضر همخوانی دارد. مطالعه حاضر و مطالعه «کنعانی» (۱۳۹۶) هر دو به نقش توسعه‌ای پیاده‌سازی نظام مردم‌سالاری

دینی تاکید دارند. نتایج به‌دست آمده از مطالعه حاضر با نتایج مطالعه «باغبانی» (۱۳۹۱) مبنی بر توجه به مولفه‌های ایجاد روحیه تعاون و همکاری در دانش‌آموزان؛ افزایش سطح آگاهی‌های سیاسی و عمومی دانش‌آموزان؛ تقویت جنبه دین‌مداری همخوانی دارد. در مطالعه «محمدی؛ رضوانی و مبلغ» (۱۳۹۹) به عدالت اجتماعی، کثرت‌گرایی سیاسی، مقبولیت مردمی، حاکمیت قوانین دینی و نظارت بر قدرت تاکید ویژه‌ای شده بود که نتایج تحقیق حاضر نیز این مساله را تایید می‌کند. در مطالعه «پیروزمند» (۱۳۹۹) به مباحث ولایت امام؛ ولایت ولی فقیه و ولایت مردم توجه ویژه شده که از این حیث با نتایج این مطالعه همخوانی دارد. باتوجه به نتایج به‌دست آمده از این تحقیق به‌نظر می‌رسد راهکارها و پیشنهادات زیر بتواند مثمرتر واقع گردد.

- نتایج به‌دست آمده از مطالعات پیشنهادی تحقیق حاکی از این بود که مولفه‌های به‌دست آمده برای موضوع «مردم‌سالاری دینی» کمتر در برنامه‌های درسی دانش‌آموزان لحاظ شده است. بنابراین پیشنهاد می‌گردد این مولفه‌ها در سطح منطقی در دروس دانش‌آموزان گنجانده شود.

- پیشنهاد می‌شود این مطالعه در دوره دوم متوسطه نیز انجام گیرد.

- پیشنهاد می‌شود نتایج این مطالعه به‌صورت آزمایشی در برنامه‌ریزی درسی لحاظ گردد.

- باتوجه به نقش سازنده «مشارکت مدنی آگاهانه» در مشروعیت نظام جمهوری اسلامی ایران، این موضوع به‌صورت گسترده در مباحث تربیتی و آموزشی دانش‌آموزان گنجانده شود.

- مفهوم و دامنه «آزادی‌های دینی-مدنی» به‌طور روشن تعریف شده و ابعاد مختلف آن برای دانش‌آموزان تشریح گردد.

- توجه به مفاهیم «شورا و مشورت‌طلبی» از طرف مسئولین و سیاستگذاران تعلیم و تربیت جهت برنامه‌ریزی درسی قطعا در تربیت صحیح و آماده نمودن دانش‌آموزان برای کار تیمی و گروهی در آینده نتیجه‌بخش خواهد بود و لذا این مهم باید در زمره امور اولویت‌دار قرار گیرد.

- یکی از پدیده‌های خطرناک برای هر جامعه‌ای تفکر بی‌عدالتی و نابرابری است. بنابراین به‌نظر می‌رسد مفاهیمی چون «برابری و عدالت‌خواهی» که در دین مبین اسلام به کرات بدان تاکید شده، برای دانش‌آموزان تشریح گردد.

- اصل مهم «رعایت حقوق شهروندی» باعث تداوم مشروعیت سیاسی و اجتماعی هر جامعه‌ای می‌باشد. بنابراین لزوم برنامه‌ریزی این مفهوم در برنامه‌های درسی دانش‌آموزان جهت تربیت درست ایشان ضروری به‌نظر می‌رسد.

- «ارتقای عقلانیت و آگاهی‌های مدنی» باید در راس آموزش‌های مدارس باشد. بنابراین برنامه‌ریزان درسی به این مهم باید تاکید ویژه داشته باشند.

- رمز آرامش و آسایش هر جامعه در «اقتدار و وحدت ملی» آن کشور نهفته است. لزوم توجه دانش‌آموزان به این اصل، قطعا در پرورش روحیه وطن‌دوستی آن‌ها در آینده مثمرتر خواهد بود.

References

- Ahmadi, G.A.; Asareh, A. & Aminizarin, A. (2018). Explaining the stages of political education (politicization passage) based on the stages of cognitive development with emphasis on courses. *Political knowledge*. 1(14): 33-60. [\[Link\]](#)
- Baghbani, M. (2012). The place of knowledge of religious democracy in the content of social science textbooks and identifying the hierarchy of cognitive levels in evaluating students' academic achievement. PhD Thesis in Political Science. Supervisor Tahereh Javidi Kalateh Jafarabadi. Consultant Professor Maghsoud Amin Khandaghi. Mashhad: Ferdowsi University of Mashhad. [\[Link\]](#)
- Chelongar, M.A. (2007). Symbols of democracy in the life of Imam Ali. Presented at: Conference on Religious Democracy. Qom: Maaref Publishing Office. first volume. [\[Link\]](#)
- Dahl, R.A. (2020). About Democracy. Translated by Hassan Fesharaki. Tehran: Shirazeh of our book. [\[Link\]](#)
- Dashti, M.D. (2001). Behavioral patterns of Imam Ali (as) Political issues. Tehran: Basij Self-Sufficiency Organization. [\[Link\]](#)
- Darabi, A. (2015). Religious Democracy and Its Relationship with Political Development in the Islamic Republic of Iran. *Quarterly Journal of Political Studies*. Fifth year. No. 18. 61-90. [\[Link\]](#)
- Fakuri, M. (2010). Religious Democracy, Efficiency and Efficiency. *Safir Noor Magazine*. 13. [\[Link\]](#)
- Ghayurnahand, J. (2014). A Comparative Study of the Role of the People in the System of Religious (Islamic) Democracy and Liberal Democracy. Master Thesis in Political Science. Supervisor Babak Naderpour. Consultant Professor Mojtaba Maghsoudi. Tehran: Azad University, Central Tehran Branch. [\[Link\]](#)
- Giroux, H.A. (1991). Curriculum Planinig, Public Schooling and Democratic Struggle. *Nassp Bulletin*.: 12- 25. [\[Link\]](#)
- Hemti abolvwrdi, M. (2017). "Modeling Religious Democracy in the National Media". Master Thesis in Social Communication Sciences. Supervisor Adel Sadeghi. Consultant Professor Abdullah Mottaqizadeh. Tehran: Radio and Television University of the Islamic Republic of Iran. [\[Link\]](#)
- Hosseinkhani, H. (2006). A look at the developments of adolescence (physical, sexual, cognitive and moral). *Knowledge*. 104. [\[Link\]](#)
- Huntington, S. (2017). The third wave of democracy at the end of the twentieth century. Translated by Ahmad Shahsa. Tehran: Rozaneh. [\[Link\]](#)
- Javidi Kalateh Jafarabadi, T. (2006). Exploring the Dimensions and Scope of the Concept of Democracy. *Iranian Journal of Sociology*. 2(7): 147-170. [\[Link\]](#)
- Kanaani, Z. (2017). Religious Democracy in the Islamic-Iranian Model of Progress and Strategies for Deepening It. Master Thesis in Political Science. Supervisor Bahram Akhavan Kazemi. Asad Guide Ibrahim Abbasi. Shiraz: Shiraz University. [\[Link\]](#)
- Karimi, A.A. (2004). Structures of democracy and education, rationality, civilization, spirituality. Tehran: Education Research Institute Publications. [\[Link\]](#)
- Karimi, F. & Fekri, S. (2013). Assessing the life skills of first grade high school students. *Scientific Journal of Education and Evaluation*. 9(22): 73- 85. [\[Link\]](#)
- Meshkat, M. (2004). Sources, Foundations and Components of Religious Democracy. *Research Journal of the Islamic Revolution*.4(9-10):26-40. [\[Link\]](#)

- Miller, H.T. (2010). "Response to Democratic Knowledge- The Task Before Us". By Camilla Stivers. *Administration & Society*. 4. (42): 460- 465. [\[Link\]](#)
- Mohammadi, M.; Rezvani, M. & Moballegh, H. (2020). The Political Structure of Religious Democracy in Multicultural Societies. *Ma'rifat-e Siasi*. Vol.12 (1). 65-83. [\[Link\]](#)
- Moinipour, M. (2012). The model of political development in Imam Khomeini's thought. Qom: Publishing knowledge. [\[Link\]](#)
- Monfared, F. (2009). Religious Democracy. Master Thesis in Jurisprudence and Fundamentals of Islamic Law. Supervisor Abdul Hussein Rezaei Rad. Consultant Professor Mohammad Ali Hosseini Manesh. Ahvaz: Shahid Chamran University of Ahvaz. [\[Link\]](#)
- Norouzi, M. (2009). Political philosophy of Islam. Qom: Imam Khomeini Educational and Research Institute. [\[Link\]](#)
- Pirouzman, A. (2020). The pattern of religious democracy, the basis of political engineering of the Islamic system. *Political Science*. Vol. 23 (89). 27-50. [\[Link\]](#)
- Pourfard, M (2006). Religious democracy. Tehran: Institute of Islamic Sciences and Culture. [\[Link\]](#)
- Shamsi, M. (2015). Religious democracy from the perspective of Professor Morteza Motahhari and Ayatollah Mesbah Yazdi. Master Thesis in Islamic Education. Supervisor Mojtaba Motahhari. Adviser Professor Abdulmutallab Abdullah. Tehran: Allameh Tabatabai University. [\[Link\]](#)